Večernji list - Hrvatska, 6.3.2022, str. 48, A3

Evidencijski broj / Article ID: 19976103
Vrsta novine / Frequency: Dnevna
Zemlja porijekla / Country of origin: Hrvatska
Rubrika / Section:

JUNAK NAŠEG DOBA

Oliver Frljić: *Braća Karamazovi i njihove nemoćne sestre*

Može biti da je jedna epoha protekla između dvije kazališne pojave Karamazova. Prva, u režiji Ljubiše Ristića iz 1980., bila je po tekstu Dušana Jovanovića, i posredno se ticala Dostojevskog, ali na najneposredniji se način ticala društvene zajednice i njezina u tom trenutku najvećeg tabua. Josip Broz Tito upravo je umro, a Dušan Jovanović na svjetlo dana i kazališne pozornice iznio je temu Golog otoka. Opasnost kojom su u tom trenutku zračili Jovanovićevi i Ristićevi "Karamazovi", s Miodragom Krivokapićem i Radom Šerbedžijom u glavnim ulogama, ne može se usporediti ni s jednim umjetničkim, gledateljskim ili čitateljskim iskustvom koje si čovjek u današnje vrijeme može prirediti. No dok su ti prvi zagrebački "Karamazovi" iz 1980. sugerirali opasnost na pozornici, "Braća Karamazovi" Olivera Frljića i Nine Gojić, koji imaju nešto neposredniju vezu s Dostojevskim, došli su u trenutku kada je opasnost ispred i oko pozornice, u zbilji, gdje god je još ljudi. Čak bi se moglo reći da opasnost čovjeku ne prijeti jedino s pozornice, jer tamo vladaju moralni, duhovni i narativni kaos Fjodora Mihailoviča Dostojevskog i režijski red Olivera Frljića. Ali nešto je, ipak, u čovjekovoj glavi i duši vrlo slično. Jovanovićevih "Karamazova" sjećam se vrlo blijedo. Ali poznajem tekst, čitao sam ga u nakladi Nezavisnih izdanja, prvoga jugoslavenskog privatnog nakladnika Slobodana Mašića, iz 1984. U tekstu, kao i u Ristićevoj predstavi, pojavljuje se izvjesna Marija, "stručnjak za budućnost", koja proriče iz izmeta. U ono vrijeme bila je to crnohumorna, groteskna pojava. Danas, gatanje iz govana ne samo da nije daleko od pameti, nego nije daleko ni od novinskih vijesti.

Ljubiša Ristić te je 1980. stvorio veliku predstavu, koja je nadrastala stvarnost i kojom je zatajena i stoput skrivena fakcija Golog otoka provalila među ljude. Njome će se jugoslavenske kulture i književnosti baviti sljedećih deset godina, ali sve to otići će do vraga s ratom. Kazališne predstave ne daju se uspoređivati ako ih razdvaja četrdesetak godina, jer ne postoji to ljudsko iskustvo iz kojeg bi u takvom vremenskom rasponu mogle proizaći žive usporedbe, bez kojih, barem kada je o kazalištu riječ, nikakvo uspoređivanje nije moguće. Ali jedno sigurno jest: "Karamazovi" i "Braća Karamazovi" dvije su velike i snažne kazališne predstave, svaka u svom povijesnom trenutku.

Frljićev komad odvije se u dvije večeri. Kažu da se dvije predstave mogu gledati odvojeno jedna od druge, ali tek zajedno čine cjelinu. Premijera se odvila trećega i četvrtoga dana ruskoga napada na Ukrajinu. Vrlo snažno, neotklonjivo iskustvo zbilje gledatelji su unosili u dvoranu Zagrebačkog kazališta mladih. Dijelom, njihove su se emocije odnosile na ono što se zbivalo na ratištu, ali vjerojatno je važnija strepnja koju su osjećali pred mogućom vlastitom budućnošću. Svi su, pretpostavljam, imali neki pojam o romanu Fjodora Mihailoviča Dostojevskog. Manjina ga je stvarno i pročitala, dok su se ostali, u skladu s običajima novoga doba, informirali preko citata, sažetaka sročenih na engleskom, prepričavanja i interpretacija... Dostojevski je pisac vrlo snažno i jasno koncipiranih likova, koji često funkcioniraju kao nositelji različitih ideja, tako da ga je relativno jednostavno – premda i tragično krivo! – od romanopisca pretvarati u ideologa, proroka, menadžera i duhovnika. Nije neobično što je tako popularan i, navodno, shvaćen u Americi. Kao i Kafka, Dostojevski je češće interpretiran kao tvorac misaonih koncepata nego kao pisac fikcije. A ti misaoni koncepti često djeluju kao neki pomalo nastrani priručnici za samopomoć, pri čemu Dostojevski pomaže, uglavnom, negativcima, dok Kafka pomaže pozitivcima. Oliver Frljić nije se time bavio. On se, doista, kao malo tko u nas, bavio kazalištem. I bavio se književnim tekstom kao stvarnim predloškom za kazalište. Zato ovaj put nipošto ne bi bilo loše pročitati roman prije nego što se pogleda predstava. Osim što je riječ o predstavi po likovima iz romana, ovo je, pogotovo u drugome dijelu, i predstava o Dostojevskom. I premda sve odiše stvarnošću, onom velikom historijskom, koja nas melje i dok smo tu, u kazalištu, ali i onom malom, obiteljskom i intimnom, u predstavi – na razočaranje histerika svih vrsta – nema skandala za žuti tisak, za političke govornice i propovjedaonice.

Ne, nije se Oliver Frljić promijenio. Ali u drukčijoj je danas ulozi, druga mu je famozna točka gledišta, po funkciji on više nije ono što je bio kada je prošli put bio među nama. Dolazi kao situiran njemački i europski kazališni redatelj, da u Zagrebu režira Dostojevskog. U intervjuima govori da ga uglavnom ne zanima što se ovdje zbiva, da mu ne pada na pamet da svojim "pogledom, ili, ne daj bože, komentarima" legitimira "lokalne političke i ine Liliputance", što je, kaže, "greška" koju je u prošlosti radio, a kako samo kazalište zapravo i ne zanima one s kojima je imao problema, kao što ih ne zanima ni Dostojevski, tako je i njegova nakana, tobožnja ili stvarna, da u Zagrebu ostane nevidljiv, prošla vrlo uspješno. Savršeno bi prošla da Dostojevski po nevolji nije Rus. A imati ovih dana posla s Rusima već je samo po sebi provokacija.

Kod Dostojevskog mnogo toga započne iz sitnog povoda, iz banalnosti i iz novina. Onako kako će to započinjati stotinjak i više godina nakon njega. "Braća Karamazovi", recimo, izvrli su iz crne kronike. Vijest govori o ocoubojstvu, istražitelji otkrivaju da oca nije ubio jedan brat, nego ga je ubio drugi brat. Na toj potki on pronalazi priču o četvorici braće jednoga oca: srčanom, mudrom, bogobojaznom te četvrtom, koji je kopile. Roman je najteže prohodno djelo F. M. Dostojevskog, ali manje zbog previše narativnih smjernica, pravaca radnje, pa i mrtvih rukavaca, a više zbog vrlo čudnog osjećaja da nitko tu nije tvoj. Naravno, i ne mora biti tvoj, ali kod Dostojevskog, koji je u drugim romanima pružao mogućnost gotovo potpune, da ne kažem stripovske identifikacije te je zato u ono naše vrijeme, a možda i u svako vrijeme, bio privlačan ambicioznijim pubertetlijama, koji su na pomalo groteskan način upravo preko Dostojevskog kanili ući u svijet odraslih, kod tog, dakle, Dostojevskog, svijet braće Karamazovih je zbunjivao. Nešto od te davne zbunjenosti zaostalo je u gledatelju Frljićeve predstave.

Tko su, zapravo, ti ljudi? Frljić ih nastoji odrediti ironičnim podnaslovom prvoga dijela velike svoje predstave: "Sve sretne obitelji nalik su jedna na drugu". Oni su ta famozna društveno situirana obitelj, koja, istina, nije naročito funkcionalna, ali koga je za to briga. Ona druga, iz drugog dijela predstave, obitelj je štabnog kapetana Snegirjeva, deklasirana, društveno nevažna, opustošena. Ako je prvi dio izvještaj o Karamazovima, ocoubojstvu i grijehu epohe, uvijek muškom, drugi dio izvještaj je o poniženim – otud, čini mi se, tu motivi i fragmenti iz "Poniženih i uvrijeđenih" – o djeci i, što je naročito zanimljivo, a što je mnogo više Frljić, nego Dostojevski – o sestrama.

Većina glumaca u predstavi igra po nekoliko likova. To će onima koji nisu čitali "Braću Karamazove" stvoriti dodatne probleme u komponiranju priče. Ali jedan među njima sa sve tri svoje uloge spaja predstavu u cjelinu. Milivoj Beader pojavi se kao liječnik i kao vrag, veoma impresivan, savršeno kostimiran vrag, ali većim dijelom priče Beader je starac Zosima, kaluđer i duhovni otac, koji pokušava sabrati i spojiti jedan potpuno rasturen svijet. U romanu on je propovjednik, koji ljude poziva na dobrotu i na prihvaćanje odgovornosti za sve grijehe svijeta, na brigu za sve bližnje, za ljude i za životinje, a naročito za djecu. Kod Olivera Frljića on je većim dijelom predstave gol i naokolo se posve osamljeno kreće uz pomoć staračke hodalice. Oko njega za to vrijeme u divljem ritmu, u vrućici karakterističnoj za Dostojevskog, i u sjeni rata koji se upravo odvija negdje izvan pozornice, teče priča "Braće Karamazovih".

Malo je knjiga i kazališnih predstava koje su se tako snažno utisnule u iskustvo epohe, a onda i usmjerile društvena zbivanja, kao što su to učinili Ristićevi i Jovanovićevi "Karamazovi". Ta predstava djelovala je i na one koji je nisu ni gledali. "Braća Karamazovi" Olivera Frljića, zahvaljujući redateljevoj imaginaciji i savršeno nesretnom trenutku u kojem su se odvili, jednako su snažna intervencija fikcije u realnost. Ne, ne znači to da će se u stvarnosti išta promijeniti. Ne možeš riječju na tenk, Bogom na tenk.

Kako samo kazalište zapravo i ne zanima one s kojima je Frljić imao problema, kao što ih ne zanima ni Dostojevski, tako je i njegova nakana, tobožnja ili stvarna, da u Zagrebu ostane nevidljiv, prošla vrlo uspješno. Savršeno bi prošla da Dostojevski po nevolji nije Rus. A imati ovih dana posla s Rusima već je samo po sebi provokacija

PATRIK MAČEK/PIXSELL